

ARTIKEL 1 2019

Andraspråksinläring och flerspråkighet i den flerspråkiga förskolan med fokus på barn med ett annat modersmål än svenska som nyligen anlänt till Sverige

I fokus i denna artikel är barn med ett annat modersmål än svenska och särskilt nyanlända. I grundskolan definieras nyanlända barn på ett tydligt sätt genom skollagen. Som nyanlända räknas de elever som påbörjar sin skolgång senare än skolstarten det året barnet skulle fylla sju år. För förskolebarn finns ingen sådan definition utan den korrekta benämningen är således barn med ett annat modersmål än svenska som nyligen anlänt till Sverige. För läsbarhetens skull används i denna text nyanlända barn.

Barn är aktiva meningsskapare och förskolepersonalen har en central roll i att främja barnets språkutveckling, identitet och lärande genom att undervisa, stötta och uppmuntra (Lpfö18). I interaktion med förskolans personal och andra barn stimuleras barnet till att förstå sin omgivning och producera yttranden genom olika verbala och modala resurser som modersmål, svenska, handlingar, gester, illustrationer och föremål i kontexten.

Barnets bakgrund – modersmål och svenska

Alla barn som kommer till förskolan har med sig individspecifika erfarenheter, förmågor och kunskaper. Inget barn är ett oskrivet blad. De barn som har en familjebakgrund från andra länder har vuxit upp i en familj där ett annat språk (eller fler) än svenska talas. Dessa språk är barnets centrala resurser för kommunikation och det är förskolans uppgift att ge varje barn förutsättningar att utveckla såväl modersmålet som svenskan (Lpfö18:14). Att som flerspråkigt och särskilt nyanlänt barn ha möjlighet att använda sitt modersmål i förskolan stärker barnets identitet samt språk- och kunskapsutveckling (Svensson 2017). Denna positiva effekt fortsätter sedan i skolan där svensk forskning i årskurs 1-6 visat att deltagande i skolans modersmålsundervisning korrelerar positivt med läsförståelse i såväl modersmål som svenska (Ganuza och Hedman 2017). Det innebär att förskolan genom att uppfylla läroplanens intentioner lägger en grund för modersmålets fortsatta utveckling. Den begreppsapparatur ett barn byggt upp på sitt modersmål förenklar och snabbar på den vidare ordförrådsutvecklingen på det nya språket, svenskan. Däremot har de kognitiva fördelarna med att kunna flera språk i jämförande studier modifierats när det gäller vuxna (Lehtonen et al 2018) samtidigt som ordförrådets utveckling hos flerspråkiga är

”Utmärkande för flerspråkiga personer särskilt de som lär sig fler än sex språk, sk. polyglotter, är att de utvecklar kunskap om språks struktur och funktioner och därmed har lättare att lära sig ytterligare språk.”

starkt avhängig tidpunkten för språkstart, ju yngre desto bättre (Bylund et al. 2019). Utmärkande för flerspråkiga personer särskilt de som lär sig fler än sex språk, sk. polyglotter, är att de utvecklar kunskap om språks struktur och funktioner och därmed har lättare att lära sig ytterligare språk (Hyltenstam et al. 2014).

Att lyssna

Det är genom att lyssna på det som sägs i omgivningen som det lilla barnet skapar mening och lär sig språket för att så småningom själv börja tala. Att lyssna är sålunda en nyckel till språkutvecklingen och förtjänar särskild uppmärksamhet i förskolan. Två typer av lyssnande är vanliga: när man bara lyssnar (envägs) och när man lyssnar och samtalar (tvåvägs) (Nunan 1990). *Tvåvägslyssnande* sker när barn samtalar i sandlådan, runt matbordet, i leken eller när förskolepersonal och barn pratar med varandra om något som de kan se. I en sådan situation kan de som samtalar med varandra reagera och agera om budskapet inte går fram. Antingen verbalt genom att fråga eller be om upprepning eller ickeverbalt via mimik, kroppsspråk eller rekvisita. För nyanlända barn som lär sig svenska som andraspråk kan det vara bra att få några fraser för hur man frågar om: *Jag förstår inte, Säg igen, Jag vet inte vad det betyder, Vad betyder det.* När man är ny i språket är det inte så lätt att be om förklaringar eller förtydliganden. Då kan man gissa, vilket kan bli rätt eller fel. Det utvecklar barnens språk om de får modeller för hur de kan be om förklaringar eller förtydliganden.

En aktivitet som vässar barnets förmåga att lyssna är *Instruera och utföra*. Följande aktiviteter är tänkta för barnen som är 4-6 år och utförs i par. Ett barn ger muntliga instruktioner och ett annat utför. För de nyss nyanlända barnen behöver förskolläraren eller andra barn ge språklig stöttning om hur man uttrycker en instruktion, t.ex.: *ta på dig dina vantar, snurra ett varv, stå på ett ben*. Stöttningen behöver särskilt uppmärksamma att det är verbet (*ta på, snurra, stå*) som kommer först när man ger en instruktion. Ett annat sammanhang för aktiviteten är att instruera en robot så att den utför olika rörelser, t.ex.: *sväng, blunda, lyft*.

Den andra formen för att lyssna är *envägslyssnande* som t.ex. kan innebära att lyssna på en berättelse (inspelad eller levande berättad), en sång eller ett skämt. Det svåra med denna typ av lyssnande är att barnet inte har möjligt att stoppa berättelsen och be om förtydliganden. Denna typ av lyssnande kräver en förmåga till stillhet hos barnet som kan behöva övas. Några aktiviteter på detta.

Lägg i rätt ordning

Barnen får i förväg ett antal bilder. Förskolläraren läser en berättelse och barnens uppgift är att under berättelsen lägga bilderna i rätt ordning (Gibbons 2013:166).

Para ihop bild och beskrivning

Barnen får ett antal bilder. Förskolläraren beskriver en bild i taget och barnens uppgift är att para ihop rätt bild med rätt beskrivning (Gibbons 2013:166).

Det viktiga med dessa lyssningstyper är att lära sig hur man ber om förtydliganden (tvåvägs) och att barnen upplever en verklig poäng med att lyssna koncentrerat (envägs).

Att tala

Barn är biologiskt förberedda för att utveckla språk, men det behövs en social miljö runt barnet för att sätta igång språkapparaten. Det är genom talet som det lilla barnet utvecklar sitt språk. Först genom att lyssna på omgivningens tal och försöka göra sig förstådd genom joller, mimik eller kroppsspråk och sen genom att själv börja tala. Den stora språkutvecklingen äger rum mellan 18 och 36 månaders ålder när barnet har utvecklat ett visst ordförråd, uppfattar språkets grammatik och börjar sätta samman orden i två- och flerordssatser.

För det nyanlända barnet med ett annat modersmål än svenska som t.ex. börjar i förskolan vid ett års ålder innebär språkutvecklingen att barnet under sitt första år levt i en hemmiljö som använder ett visst språk. Vid förskolestarten byter barnet miljö till en annan omgivning där man talar ett annat språk och kanske förmedlar en världsbild som är väsensskild från hemmets. Med tanke på den intensiva språkutvecklingsperioden mellan 18 och 36 månaders ålder betyder det att detta barn sannolikt möter svenskan innan det har börjat producera sitt modersmål vilket, tillsammans med den tidsrymd per vecka som barnet tillbringar i förskolan, kan innebära en risk för modersmålets fortsatta utveckling (Axelsson 2005). Genom ett nära samarbete mellan förskolan och barnets vårdnadshavare kan detta miljökifte överbyggas och underlättas för barnet.

För att bygga upp andraspråket svenska och kunna kommunicera på språket i förskolan och vid andra tillfällen behöver det nyanlända barnet utveckla en

kommunikativ språkförmåga. Det betyder att barnet behöver kunskap om hur det svenska språket är uppbyggt och strukturerat, s.k. organisatorisk kompetens (ljud/skrift, ordförråd, grammatik, textuppbyggnad), kunskap om hur språket används, s.k. pragmatisk kunskap, och kunskap om vad som för tillfället är det bästa sättet att uttrycka sig, s.k. strategisk kompetens (Axelsson 2010). Beroende på det nyanlända barnets ålder kommer förskolepersonalen att särskilt kunna stimulera olika delar av den kommunikativa språkförmågan. För 1-2 åringarna är det de svenska ljuden och centrala ord som barnen lär sig genom samtal och sånger. Från 3-6 år utvecklas såväl ordförråd som svenskans grammatik genom att barnet deltar i samtal, lek och språkliga aktiviteter. Under dessa år kommer andraspråksbarnet också att lära sig hur en berättelse eller saga är uppbyggd genom att få lyssna på berättelser på olika sätt. Många barn kommer också att visa intresse för svenskans och modersmålets skrift genom att "läsa" på skyltar, text i böcker eller sitt eget namn. Nyckelordet för hur det nyanlända barnet kan utveckla svenska är **interaktion** mellan förskolepersonal och barn och mellan barnen.

I smågruppssamtalet ges goda förutsättningar för att varje barn blir en likvärdig samtalspartner och tillsammans kan förskollärare och barn skapa mening runt ett ämne. Förskolläraren bemöter barnens frågor genom att variera mellan kortare och mer fullständiga, intressanta svar som lockar barnen att ställa ytterligare frågor. På så sätt håller den lilla gruppen fast vid ämnet i flera, utsträckta turer vilket leder till att barnen tänker högt och utforskar vad kamraterna säger. Samtalet kommer sannolikt både röra sig i den konkreta här och nu-världen och i en mer generaliserad värld. Genom att samtalet styrs av barnens frågor kommer kunskapen att presenteras i flera led vilket underlättar för särskilt de nyanlända barnen (se Axelsson 2009 för exempel på smågruppsamtal i förskolan). Smågruppsamtalen ger utrymme för både dialogiskt samtal och monologiskt tal där ett barn får lite längre tid att berätta något själv.

Ordförråd – Tegelstenar och murbruk

Att utveckla ordförrådet är en av de mest omfattande uppgifterna när man lär sig ett nytt språk. Med ord i sitt förråd handlar sen det stora arbetet om att kunna binda samman orden till fraser, satser och meningar. Denna utveckling av ordförrådet och språket kommer här beskrivas i termer av *tegelstenar* och *murbruk*, dvs. specifika ämnesord och allmänna nyttoord, som tillsammans bygger upp språket (Dutro & Moran 2003; Axelsson 2019).

Figur 1. Ordförrådet sett som tegelstenar och murbruk

”Tegelstenarna” utgörs av de centrala ämnesorden som är kärnan i en text¹ om ett ämne. När vi t.ex. utforskar *olika typer av hus* omfattar tegelstensorden: tak, väggar, skorsten, golv, storlek, material, form, färg. ”Murbruket” är de allmänna nyttoord som gör att vi kan formulera vår kunskap och tala om hus i fraser och meningar. Murbruksorden kopplar samman och förstärker de ämnesspecifika tegelstensorden. Ofta hör de till basen i ordförrådet och utvecklas under barn-
domen. Några exempel på murbruksord är:

- **sambandsord för att konstruera enkla eller komplexa meningar:** och, eller, därför att, för att, ibland, men, medan, då
- **prepositioner och prepositionsfraser:** i, på, under, över, bakom, bredvid, framför, på grund av, för – sedan
- **vanliga regelbundna och oregelbundna verb:** vara, ha, kunna, komma, lämna, leva, äta, sitta, använda, göra, gå, brinna, tänka, byta
- **pronomen och pronominala fraser:** hon, han, den, det, varandra, sig själv

För andraspråksinläraren, särskilt den nyanlända, kan även murbruksorden vara obekanta och behöver undervisas explicit, kopplade till tegelstensorden eftersom murbruksorden inte brukar stå ensamma. Detta sker bäst när orden används i ett meningfullt sammanhang, t.ex. när barnen utforskar olika typer av hus.² När barnen har fått verktyg (tegelstenar och murbruk) för att kunna interagera med förskolepersonalen och varandra om olika saker kan verktygen användas för att utföra uppgifter eller uttrycka angelägna funktioner.

¹ Med text avses såväl talade som skrivna texter.

² Tack till Annika Sandell Ring som låtit mig ta del av husaktiviteter i förskolan.

”Språkförmågan kan till stor del beskrivas som en förmåga att uttrycka olika funktioner i språket.”

Att uttrycka funktioner

Språkförmågan kan till stor del beskrivas som en förmåga att uttrycka olika funktioner i språket. En central funktion är att kunna *beskriva* individer, platser och saker. För att klara det behöver barnet ha tillgång till speciella verb, substantiv och adjektiv. Låt oss som exempel utgå från tegelstensorden *stenhus*, *trähus* inom ämnesområdet 'hus vi bor i'. I aktiviteter där forskollärare och barn skapar mening genom olika verbala och modala resurser som barnets modersmål, svenska, handlingar, gester, illustrationer och konkreta föremål i kontexten stöttas barnen att utveckla svenskan samtidigt som en koppling kan göras till modersmålet. Svenskan utvecklas genom att tegelstensorden byggs ut med murbruksord till fraser, satser och meningar, t.ex:

hus sten, stenhush, mitt stenhush, Mitt stenhush är grått. Jag har byggt ett stenhush.

hus trä, trähus, hennes trähus, ett rött trähus. Målaren målar huset rött.

Ett första steg för nybörjaren i språket är att koppla ett bestämningsord till *hus*, dvs. *sten* eller *trä*. Nästa moment kan vara att barnet presenteras för den frekventa konstruktionen 'sammansättning' i svenskan: *stenhus*, *trähus*. Ett annat steg i språkbygget kan vara att visa hur man kan sätta ett pronomen, namn eller en artikel framför huvudordet: t.ex. *mitt stenhush, hennes trähus, ett stenhush, Saras trähus*. För att sätta in huvudordet i en mening behöver barnen få förebilden: *Hans stenhush är grått. Vårt röda trähus måste målas*. Funktionen, att beskriva hus, är densamma, men språket byggs ut och varierar. Det viktiga är att nybörjaren i svenska i naturliga aktiviteter får dessa språkliga varianter presenterade för sig och får möjlighet att använda dem i ett meningsfullt sammanhang.

En annan viktig funktion är att kunna *jämföra* och *kontrastera*. Låt oss fortsätta med 'tegelstensorden': *stenhus*, *trähus* inom ämnesområdet 'hus vi bor i'. *Stenhush* och *trähus* kan t.ex. jämföras när det gäller fördelar och nackdelar. I Sandell Rings förskolearbete (se Film 1 och 2) diskuterade forskollärare och barn sig fram till att fördelar med *stenhus* var att de var stabila och hållbara och inte kan brinna. Nackdelar med *stenhus* var att de var tunga, svåra att bygga och kan vara kalla. Därefter samtalade man om samma aspekter för *trähus*. Utgångspunkten för interaktionen var *fördelar* och *nackdelar* och för de nyanlända barnen behöver dessa två begrepp förklaras på modersmålet innan jämförelserna startar.

Ytterligare en funktion är att beskriva *placeringen* eller positionen av olika saker i förhållande till varandra. Här behövs förutom tegelstensorden (stenhus, trähus, dörr, fönster, vägg, tak osv.) murbruksord i form av prepositioner och verb: t.ex. *bakom, framför, under, över, ovanför, står, sitter*. I samtalet stöttas barnens förståelse av illustrationer i form av bilder, modeller eller ritade hus.

Dörren sitter under fönstren. Fönstren sitter ovanför dörren. Det lilla huset står framför det stora huset. Det stora huset står bakom det lilla huset.

Ett fjärde exempel är funktionen att *koppla samman redan skedd händelser* genom att använda verb, adverb och ord som visar förloppet. Barnen får berätta om händelseförloppet när de förra veckan gjorde en utflykt. Låt oss tänka oss en utflykt i skogen. Tegelstensorden är *utflykt, skog, stenar, träd, stig, väg, berg* osv. och murbruksorden är *gick, sprang, sett, var, igår, förra veckan, i onsdags, tidigare* osv. Fokus i aktiviteten är att stötta barnens språk så att de kan beskriva aktiviteter som skett vid ett tidigare tillfälle.

Genom aktiviteter som har fokus på både språk- och kunskapsutveckling kan förskolepersonalen stötta och snabba på språkutvecklingen för sina andraspråksbarn genom att i interaktion ge modeller med murbruksord till de centrala tegelstensord som det aktuella stoffet kretsar kring.

Referenser

- Axelsson, M. (2005). Litteracitetsutveckling i Stockholms flerspråkiga förskolor. I: Axelsson, M., Rosander, C. & Sellgren, M. *Stärkta trådar – flerspråkiga barn och elever utvecklar språk, litteracitet och kunskap*. Stockholm: Språkforskningsinstitutet i Rinkeby. Hämtad den 8.11 2018 på <http://pedagog.stockholm.se/kunskapsbanken>
- Axelsson, M. (2009). Språk och kunskapsutveckling går hand i hand. I: Axelsson, M. (red.), *Många trådar in i ämnet – genrepedagogiskt arbete i Knutbyskolan*. pp 6-18. Stockholm: Utbildningsförvaltningen, Språkforskningsinstitutet. Hämtad den 8.11 2018 på <http://pedagog.stockholm.se/kunskapsbanken>
- Axelsson, M. (2010). Andraspråksinläring i ett utvecklingsperspektiv. I: Bjar, L. & Liberg, C. (Red.), *Barn utvecklar sitt språk*. Lund: Studentlitteratur, s.125-149.
- Axelsson, M. (2019). Svenska som andraspråk och flerspråkighet. I: Liberg, C. & Smith, J. (Red.), *Att bli svensklärare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bylund, M., Abrahamsson, N., Hyltenstam, K. & Norman, G. (2019). Revisiting the bilingual lexical deficit: The impact of age of acquisition. *Cognition* 182, 45–49.
- Dutro, S. & Moran, C. (2003). Rethinking English language instruction: An architectural approach. In G. Garcia (Ed.), *English learners: Reaching the highest level of English literacy* (pp. 227–258). Newark, DE: International Reading Association.
- Ganuza, N. och Hedman, C. (2017). The impact of mother tongue instruction on the development of biliteracy: evidence from Somali-Swedish bilinguals. *Applied Linguistics* 1–25, doi:10.1093/applin/amxU10
- Gibbons, P. (2013). *Stärk språket, stark lärandet. Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråkselever i klassrummet*. Tredje upplagan. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Hyltenstam, K., Bartning, I. & Fant, L. (2014). *Avancerad andraspråksanvändning. Slutrapport från ett forskningsprogram*. Stockholm: Riksbankens jubileumsfond.
- Lehtonen, M., Soveri, A., Laine, A. Järvenpää, J., de Bruin, A. & Antfolk, J. (2018). Is bilingualism associated with enhanced executive functioning in adults? A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, <http://dx.doi.org/10.1037/bul0000142>
- Lpfö18 (2018). *Läroplan för förskolan*. Stockholm: Skolverket.

Nunan, D. (1990). Action research in the language classroom. I: Richards, J.C. & Nunan, D. (Red.), *Second language teacher education*. New York: Cambridge University Press.

Svensson, G. (2017). *Transspråkande i praktik och teori*. Stockholm: Natur & Kultur.

Reflektionsfrågor

- 1.** Vilka tillfällen har barnen i din förskola till aktivt lyssnande?
- 2.** Vilka möjligheter har barnen i din förskola till monologiskt respektive dialogiskt tal?
- 3.** Hur skaffar du som pedagog dig en uppfattning om barnens ordförråd på svenska och andra språk?
- 4.** Hur kan du stimulera språk- och kunskapsutvecklingen för barn på olika språknivåer genom att tänka på ordförrådet som tegelstenar och murbruk?
- 5.** För nyanlända barn kan denna stimulans behövas på barnets modersmål. Hur kan det lösas?
- 6.** Hur många och vilka aktiviteter i smågrupper organiseras i din förskola under en vecka?
- 7.** På vilka sätt stimuleras andra språk än svenska i förskolan?